

บทที่ 2

กรอบทฤษฎี และแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

ในการศึกษา " การวิเคราะห์เปรียบเทียบสารคดีชุดทางโทรทัศน์เนื่องในการฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี " ผู้วิจัยใช้กรอบแนวคิดดังนี้

- แนวคิดเรื่ององค์ประกอบของการสื่อสาร
- แนวคิดทางสัญวิทยา

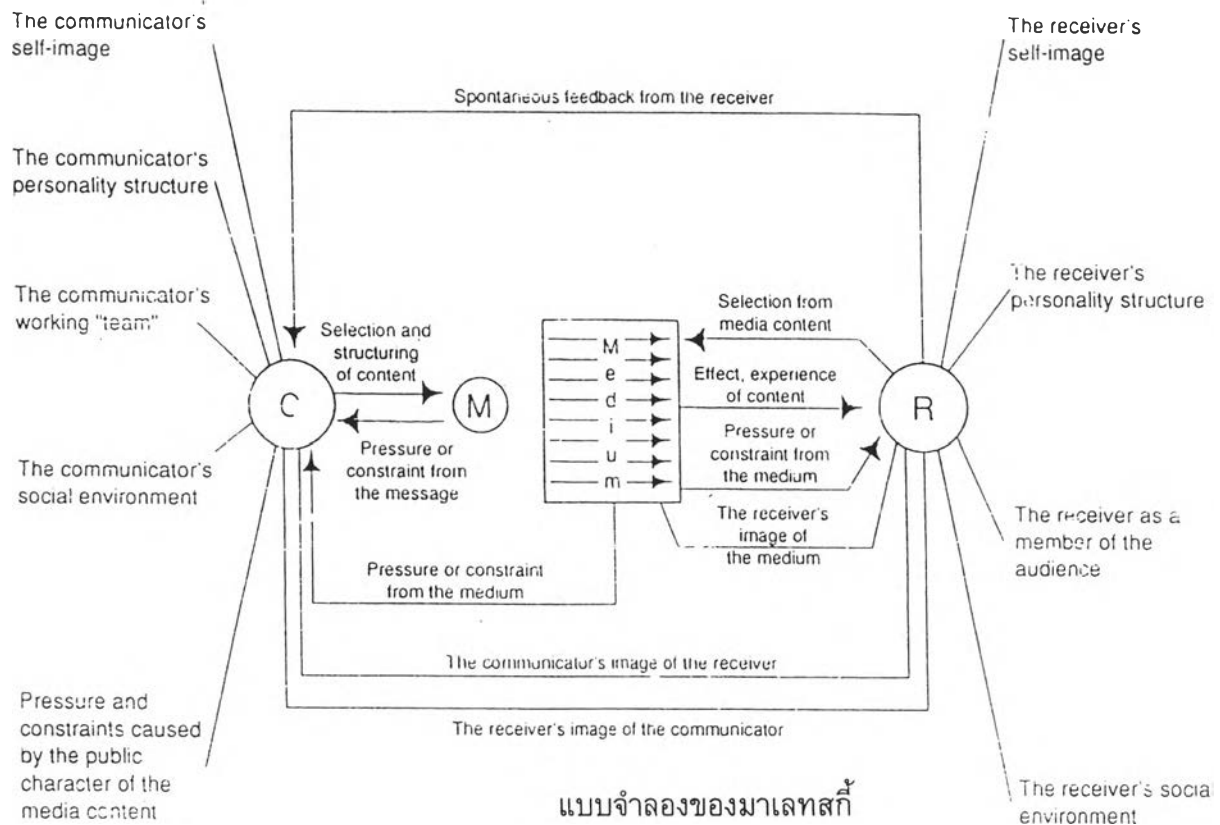
แนวคิดเรื่อง "องค์ประกอบของการสื่อสาร"

Denis McQuail (1994 : 9) ได้ให้เกณฑ์ในการศึกษาทฤษฎีการสื่อสารและการวิจัยไว้ว่าควรศึกษาในประเด็นต่าง ๆ ดังนี้

- * ใครสื่อสารไปยังใคร (แหล่งสารและผู้รับสาร)
- * ทำไมถึงทำการสื่อสาร (หน้าที่และวัตถุประสงค์)
- * การสื่อสารจะเกิดขึ้นที่ไหน (ช่องทาง ภาษา รหัส)
- * เกี่ยวกับอะไร (เนื้อหา การค้นคว้า ชนิดของข้อมูล)
- * ผลของการสื่อสาร (เป็นไปตามที่ตั้งใจ หรือไม่เป็นไปตามตั้งใจ)

นอกจากนี้ จะนำแบบจำลองของ มาเลทสกี (Maletzke , 1992 : 126) มาใช้เป็นกรอบในการศึกษา เกี่ยวกับใครสื่อสารไปยังใคร และทำไมถึงทำการสื่อสาร รวมถึงการตรวจพิจารณาสารคดีก่อนการเผยแพร่ และช่องทางในการเผยแพร่ ซึ่งเกี่ยวข้องกับผู้ส่งสารว่ามีแนวคิดในการผลิตและขั้นตอนในการผลิตสารคดีอย่างไรบ้าง

Gerhard Maletzke (1963) นักวิจัยทางการสื่อสารมวลชนชาวเยอรมัน ศึกษาพบว่า การที่จะเข้าใจสื่อมวลชนผู้ทำหน้าที่เป็นผู้ส่งสารนั้น จำเป็นต้องเข้าใจถึงจิตวิทยาทางสังคมของผู้ส่งสารในประเด็นต่าง ๆ ทั้งทัศนคติตนเอง ความเป็นมืออาชีพในการทำงาน การทำงานเป็นทีม สภาพแวดล้อมทางสังคมของผู้ส่งสาร การบีบบังคับจากสาร (Message) และสื่อ (Medium) ทัศนคติต่อผู้รับสาร และผลสะท้อนจากผู้รับสารปัจจัยต่าง ๆ เหล่านี้ มีผลต่อการทำงานของผู้ส่งสารทั้งสิ้น

แนวคิดเรื่อง สัญญวิทยา

สำหรับเนื้อหา (Message) ของการสื่อสาร ทางด้านเนื้อหา ภาษา รหัส จะนำแนวคิดเรื่อง สัญญะและความหมาย มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์

สัญญวิทยา (SEMIOLGY หรือ SEMIOTICS) นั้น O'SULLIVAN (1983: 210,214) ได้อธิบายและให้คำจำกัดความไว้ว่า เป็นการศึกษาในเรื่องของสัญญะ (SIGN) รหัส (CODES) และวัฒนธรรม ซึ่งเกี่ยวข้องกับการแสดงให้เห็นถึงลักษณะที่สำคัญของสัญญะ และการที่สัญญะนั้นถูกนำมาใช้

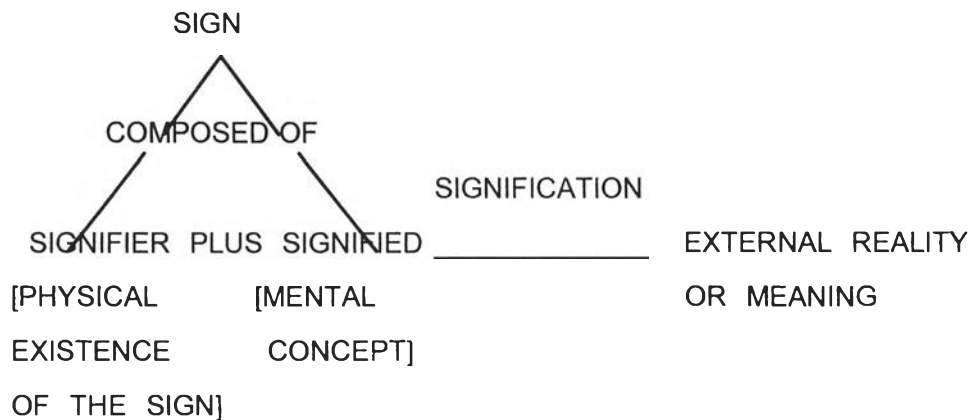
เมื่อมีการสื่อสารเกิดขึ้น ผู้ที่ต้องการสื่อความต้องการสร้างสาร (Message) จากสัญญะหรือเครื่องหมาย (Sign) ตัวสารเป็นตัวกระตุ้นให้ผู้รับสารนำไปสร้างความหมายในตัวเอง ดังนั้นถ้าผู้รับสารใช้ CODE อันเดียวกันกับผู้ส่งสารมากเท่าไร ระบบสัญญะก็จะเป็นอันหนึ่งอันเดียวกันมากขึ้นเท่านั้น ผลก็คือ ความหมายก็จะเหมือนกันมากขึ้นด้วย

สัญลักษณ์หรือความหมาย (Sign) คือสิ่งที่เป็นรูปธรรม สามารถรับรู้ได้ด้วยประสาททั้ง 5 และใช้อ้างถึงสิ่งอื่นที่อยู่นอกเหนือจากตัวเอง

FERDENAND DE SAUSSURE (อ้างถึงใน ศิริชัย ศิริกายะ และกาญจนา แก้วเทพ 2531: 183-184) อธิบายความหมายของสัญลักษณ์ว่า เป็นสิ่งที่สัมผัสได้ด้วยอายตนะ(ประสาทรับสัมผัสทั้ง 5) และเป็นสิ่งที่คนกลุ่มหนึ่งตกลงใช้สิ่งนั้นเป็นเครื่องหมาย (Mark) หมายถึงอีกสิ่งหนึ่งที่ไม่ได้ปรากฏในสัญลักษณ์นั้น

SAUSSURE แบ่งสัญลักษณ์ออกเป็น 2 ส่วนคือ

- ตัวหมาย (SIGNIFIER)
- ตัวหมายถึง (SIGNIFIED)

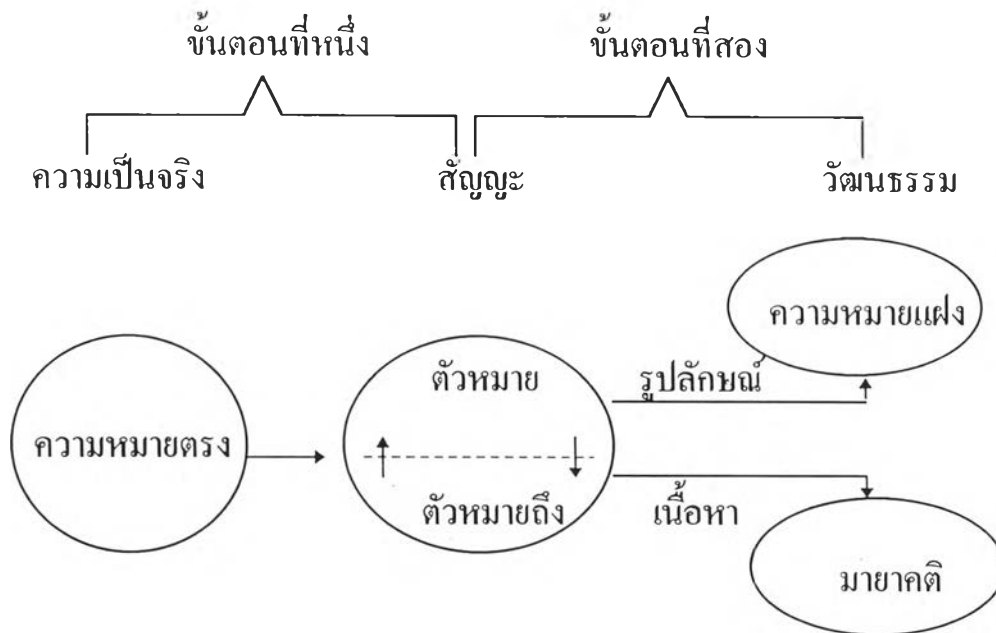

Saussure's Element of meaning

ตัวหมาย คือ สิ่งที่ปรากฏให้เห็นเป็นเครื่องหมาย เช่น เมื่อเราเขียนคำว่า “ม้า” โดยมุ่งที่จะให้หมายถึงตัวม้าจริง ๆ ตัวอักษรคำว่า “ม้า” ถือเป็นตัวหมาย ส่วนตัวม้าจริง ๆ เป็นตัวหมายถึง กระบวนการทั้งหมดนี้เราเรียกว่า กระบวนการสร้างความหมาย (SIGNIFICATION)

การศึกษาในเชิงสัญวิทยา ให้ความสำคัญกับการหาความสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึง เพื่อดูว่าความหมายถูกสร้างขึ้น และถูกถ่ายทอดออกมาอย่างไร โดยนำเอาตัวบท (TEXT) มาวิเคราะห์เพื่อดูว่าตัวหมาย กับตัวหมายถึงเกิดขึ้นตลอดเวลา การวิเคราะห์ทางสัญวิทยานั้น จะไม่คำนึงถึงเนื้อหาเพราะเนื้อหาไม่ได้สร้างความหมายของตัวบท แต่ความสัมพันธ์ของตัวหมายและตัวหมายถึงเป็นตัวสร้างความหมาย

ROLAND BARTHES ศิษย์คนหนึ่งของ SAUSSURE ให้แนวความคิดในการวิเคราะห์ความหมายแฝงอยู่ในการติดต่อสื่อสารว่า หัวใจสำคัญของทฤษฎี BARTHES คือขั้นตอนในการแสดงความหมาย 2 ขั้น คือ

1. ขั้นแรก (First Order) เป็นการตีความความหมายตรง (DENOTATION) ที่เป็นการสัมพันธ์ระหว่างตัวหมายกับตัวหมายถึงในสัญญาณนั้น และความสัมพันธ์ของสัญญาณกับสิ่งที่กล่าวถึงเป็นความหมายที่ชัดเจนของสัญญาณ เช่น ภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว เป็นภาพแทนพระองค์ท่าน

2. ขั้นสอง (Second Order) แบ่งได้เป็น

- การตีความหมายโดยนัยแฝง (CONNOTATION) ความหมายในขั้นที่ 2 นี้เกิดขึ้นจากการตีความโดยอัตตวิสัย และเมื่อผู้ตีความได้รับอิทธิพลจากผู้ให้สารไปพร้อม ๆ กับได้รับจากวัตถุหรือสัญญาณ เช่น ภาพในหลวง ยังมีความหมายแฝงถึง สถาบันพระมหากษัตริย์ ความเคารพเทิดทูน

- การตีความหมายโดยใช้ความเชื่อดั้งเดิม (MYTH)

ความเชื่อดั้งเดิม คือวิธีทางวัฒนธรรมเกี่ยวกับบางสิ่งบางอย่างเป็นความคิดรวบยอดหรือความเข้าใจในสิ่งนั้น

การตีความหมายโดยนัยแฝง และความเชื่อดั้งเดิม เป็นช่องทางสำคัญที่สัญลักษณ์ได้แสดง ความหมายในชั้นที่2 ซึ่งเป็นชั้นที่มีปฏิสัมพันธ์ระหว่างสัญลักษณ์กับผู้ใช้สัญลักษณ์หรือวัฒนธรรมอย่างมาก

- สัญลักษณ์ (SYMBOLS)

วัตถุจะกลายเป็นสัญลักษณ์เมื่อมันแสดงถึงประเพณีนิยมและให้ความหมายแทนสิ่งใดสิ่งหนึ่ง เช่น มงกุฎ หรือ บังลังก์ แทนพระมหากษัตริย์ แนวคิดของ BARTHES ในเรื่อง SYMBOLIC พัฒนาอย่างเป็นระบบน้อยกว่าแนวคิดเรื่องการตีความหมายโดยนัยแฝง และความเชื่อดั้งเดิม

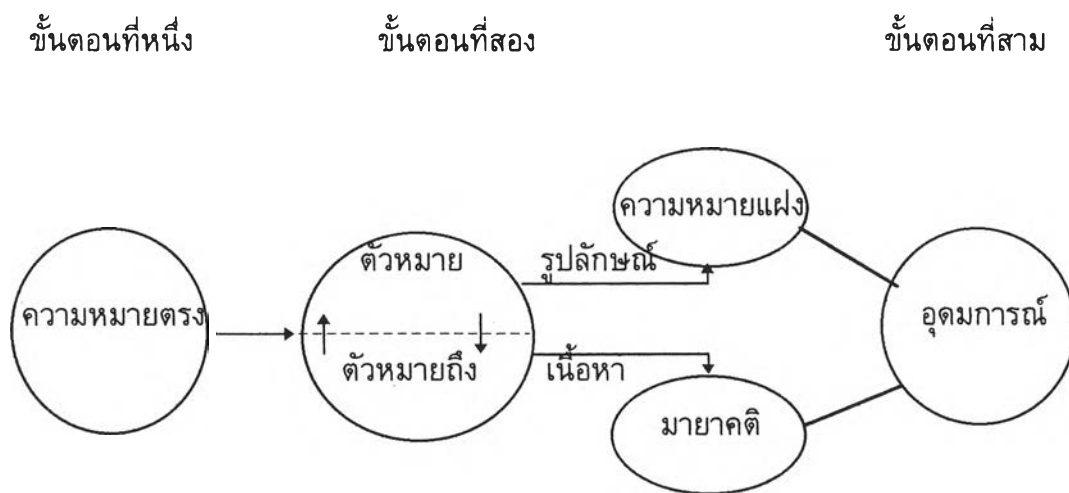
การหาความสัมพันธ์ระหว่าง ตัวหมายกับตัวหมายถึง เพื่อค้นหาความหมายของเนื้อหา และการนำเสนอสารคดีชุดทางโทรทัศน์แล้ว ยังสามารถพิจารณาได้จากตัววิธีการการสร้าง ความหมายให้แก่ขั้นตอนการแสดง ความหมาย (Order of Signification) ซึ่งก็คือการอุปมา (Metaphor) และการอุปลักษณ์ (Metonymy) ได้เช่นกัน

การอุปมา คือ การสลับเปลี่ยนคุณลักษณะของความเป็นจริงจากระดับหนึ่งไปสู่อีกระดับหนึ่ง การอุปมานั้นใช้กับสิ่งที่เหมือนและสิ่งที่แตกต่างกัน ซึ่งสามารถใช้แทนที่กันได้ ในเชิงเหมือน แต่ก็แสดงให้เห็นถึงความแตกต่างอย่างพอเพียงในเชิงเปรียบเทียบ เช่น สารคดีชุดเย็นศิระเพราะพระบริบาล มีการเปรียบเทียบพระราชจริยาวัตรของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทางด้านต่าง ๆ กับอดีตพระมหากษัตริย์ในราชวงศ์จักรี

การอุปลักษณ์ คือการปฏิบัติงานโดยการเชื่อมโยงความหมายในระดับเดียวกัน คือการใช้ส่วนหนึ่งแทนส่วนทั้งหมด อุปลักษณ์ทำให้ผู้รับสารสามารถสร้างความเป็นจริงที่เหลือซึ่งไม่ได้ปรากฏให้เห็นต่อไปได้เอง

ต่อมาฟิสก์ (Fiske) และ ฮาร์ทเลย์ (Hartey) ได้พัฒนากระบวนการสร้าง ความหมายชั้นที่สองต่อไป พร้อมกับเสนอความคิดว่าความหมายแฝง ที่เป็นความหมายทางสังคมและมายาคตินั้น ถือได้ว่าเป็นเพียงระบบสัญลักษณ์และความหมายที่ยังผิวเผินอยู่ หากความหมายทางสังคมได้รับการต่อยอดหรือผลิตซ้ำอยู่บ่อย ๆ โดยสถาบันทางสังคมจะนำไปสู่กระบวนการสร้าง ความหมายในชั้นที่สาม (Third Order Signification) เรียกกันว่าความหมายในระดับอุดมการณ์ (Ideology) ซึ่งหมายถึงผลผลิตที่เกิดขึ้นในจิตใจ ทั้งในลักษณะเด่นชัดและแฝงเร้นอยู่ในระบบการกระทำ และการดำเนินชีวิตของมนุษย์ ผลผลิตนี้เกิดขึ้นจากการผลิตซ้ำอยู่เสมอจากสถาบันสังคม ซึ่งเรียกลักษณะเช่นนี้ว่า อุดมการณ์หลัก (Dominant Ideology)

ประเทศไทยมีสถาบันหลัก คือ ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ ซึ่งสถาบันชาติ และสถาบันพระมหากษัตริย์นั้น อยู่คู่ความเป็นไทยมาช้านาน การผลิตและนำเสนอสารคดีชุด เนื่องในการจัดงานฉลองสิริราชสมบัติครบ 50 ปี จึงเป็นการเผยแพร่อุดมการณ์หลักของชาติไปสู่ ประชาชนชาวไทย ซึ่งปรากฏให้เห็นอย่างเด่นชัดในสารคดีทั้ง 2 ชุด

แผนภาพกระบวนการสร้างความหมาย (Signification)

นอกจากนี้ยังมีแนวคิดในเรื่องสัญญาณที่มีผู้ทำการศึกษา คือ

John Fiske (1982 : 43) ได้กล่าวถึง วิธีการศึกษาเชิงสัญญาณวิทยา ว่าเป็นการศึกษาในส่วนสำคัญ 3 ส่วน คือ

1. เป็นการศึกษาในเรื่องของสัญญาณ (SIGN) ซึ่งจะต้องมีลักษณะทางกายภาพ มีความหมายถึงบางสิ่งบางอย่างที่นอกเหนือจากตัวมันเอง และสัญญาณนี้จะต้องถูกนำมาใช้และรับรู้โดยผู้ที่เกี่ยวข้องว่าเป็นสัญญาณ (SIGN)

PIERCE ให้ความสำคัญกับสัญญาณ เพราะไม่มีการสื่อสารใดที่เกิดนอกระบบสัญญาณซึ่งสัญญาณ (SIGN) ต่าง ๆ สามารถแบ่งออกเป็น 3 ประเภท คือ

- ภาพลักษณ์ (ICON) หมายถึง สัญญาณที่มีลักษณะเป็นภาพหรือเป็นวัตถุที่มองเห็นได้ชัดเจน เช่น ภาพถ่าย ภาพเหมือน แผนที่

- ดัชนี (INDEX) หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีลักษณะเป็นตัวชี้ให้เห็นอีกสิ่งหนึ่ง เช่นเครื่องหมายที่แสดงยศ ตำแหน่ง จะเป็นตัวชี้ให้เห็นถึงความมีอำนาจ

- สัญลักษณ์ (SYMBOL) หมายถึง สัญลักษณ์ที่มีลักษณะเกี่ยวข้องกับสิ่งที่เป็นกฎหรือระเบียบหรือสิ่งที่ทุกคนเห็นพ้องต้องกัน เข้าใจเหมือน ๆ กัน เช่น ภาษา ตัวเลข หรือ ภาพในหลวง ทุกคนก็เข้าใจเหมือนกันหมดว่าเป็นสิ่งที่ต้องให้ความเคารพ ยกย่อง เทิดทูน

	ICON	INDEX	SYMBOL
สร้างความหมาย โดย	ความเหมือน	เกี่ยวโยงเชิง เหตุผล	จารีต
ตัวอย่าง	รูปภาพ อนุสาวรีย์	ควีนไฟ อาการ/โรค	ถ้อยคำ จำนวน ธง
เข้าใจได้โดย	เห็นได้	สามารถคิดได้	ต้องเรียนรู้

ลักษณะสัญลักษณ์ (SIGN) ทั้ง 3 ชนิดนี้ ไม่ได้แยกจากกันโดยเด็ดขาด สัญลักษณ์หนึ่ง ๆ อาจประกอบด้วยรูปแบบต่าง ๆ กัน ซึ่งอาจจะเป็นทั้งภาพลักษณ์ ดัชนี และสัญลักษณ์รวมกันอยู่ก็ได้ เช่น ภาพพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว สามารถจะเป็นได้ทั้งภาพลักษณ์ก็คือ ภาพเหมือนของในหลวงจริง ๆ ขณะเดียวกันก็เป็นดัชนี คือ เป็นตัวชี้ให้เห็นถึงเป็นตัวแทนของสถาบันกษัตริย์ และก็เป็นทั้งสัญลักษณ์ด้วยในแง่ที่ทุกคนต้องให้ความเคารพ นับถือ

2. เป็นการศึกษาในเรื่องรหัส (CODE) เป็นรหัสพฤติกรรม (CODE OF BEHAVIOR) และรหัสการให้ความหมาย (SIGNIFYING CODE) ซึ่งอยู่ในลักษณะของสัญลักษณ์ต่าง ๆ ที่ปรากฏอยู่ในสังคมและวัฒนธรรมนั้น ๆ

3. วัฒนธรรม (CULTURE) ซึ่งเป็นวัฒนธรรมที่มีสัญลักษณ์ (SIGN) และรหัส (CODE) เกี่ยวพันกันอยู่ในแต่ละวัฒนธรรมและจะมีความหมายเฉพาะเมื่ออยู่ในวัฒนธรรมนั้น ๆ

การสื่อสารโดยทั่วไปและโดยเฉพาะอย่างยิ่งการสื่อสารมวลชนนั้น มีตัวสารหรือตัวเนื้อหาที่เรียกว่า “ตัวแทน” (TEXT) ที่จะให้นำมาศึกษาได้ละเอียดอยู่มากมาย และการนำเอาตัวบทนี้มาวิเคราะห์ อาจทำให้ค้นพบข้อสรุปเกี่ยวกับรากของวัฒนธรรม หรือความหมายของเนื้อหาตลอดจนจุดมุ่งหมายของเนื้อหาได้อีกด้วย

การศึกษาสื่อมวลชนตามแนวคิดสัญญะและความหมาย มุ่งศึกษา “ตัวบท” จากสื่อ เพราะ “ ตัวบท ” เป็นผลผลิตของสื่อมวลชนที่ผ่านกระบวนการอันสลับซับซ้อนมาแล้ว และเป็นพยานหลักฐานที่เราสามารถให้ความกระจ่างเกี่ยวกับตัวผู้ส่งสารได้เป็นอย่างดี

ในการศึกษาครั้งนี้ จะนำแนวคิดสัญญะและความหมาย มาวิเคราะห์กับบท สारคดีและวิดิทัศน์สารคดี เพื่อหาสัญญะ (Sign) รหัส (Code) การอุปมา การอุปลักษณ์ เพื่อ เข้าใจเนื้อหาที่ผู้ส่งสารต้องการนำเสนอ ทั้งในรูปของภาพ เสียง การดำเนินเรื่องของสารคดี ทั้ง 2 ชุด ได้ชัดเจนยิ่งขึ้น

ส่วนการวิเคราะห์ผลของการสื่อสารนั้น ผู้วิจัยไม่ได้เป็นผู้ศึกษาเอง แต่จะนำ เสนอจากมุมมองของผู้ส่งสาร โดยการสัมภาษณ์เจาะลึก ว่าได้มีการวิเคราะห์ผลของการสื่อ สารอย่างไรบ้าง และผู้ส่งสารคิดว่าสารคดีชุด ๕ สามารถสื่อสาร ได้ตามความตั้งใจมาก-น้อย เพียงไร เพื่อจะได้นำมาวิเคราะห์การทำงานของผู้ส่งสารต่อไป

บทสรุปแนวคิดที่เกี่ยวข้อง

จากแนวคิดทั้งหมดที่ได้นำเสนอมานั้น ผู้วิจัยจะนำแนวคิดองค์ประกอบของการ สื่อสาร มาวิเคราะห์ผู้ส่งสารในประเด็นต่าง ๆ คือ แนวคิดในการผลิต การดำเนินงานการผลิต สารคดี การพิจารณาก่อนการเผยแพร่ และวิธีการเผยแพร่ สำหรับการศึกษาเนื้อหาที่ใช้นำเสนอ ในสารคดี จะนำแนวคิดสัญญะและการสร้างความหมาย มาเป็นกรอบในการวิเคราะห์เปรียบ เทียบ เพื่อให้บรรลุวัตถุประสงค์ของการวิจัย